

В. ВИННИЧЕНКО

КОНТРАСТИ

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО

— РУХ —

06 10

Лж. до 12 81

В. ВИННИЧЕНКО

КОНТРАСТИ

~~41182~~

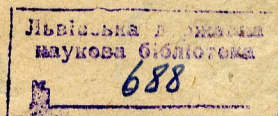
9366

Лж. до 12 81

КООПЕРАТИВНЕ „РУХ“ ВИДАВНИЦТВО

45(2-ya)5-644

[89.179-32]

КИЇВ—1927.

Трест „Київ-Друк“, 8-ма друкарня та квиткова печатня
вул. Л. Толстого (кол. Караваївська), ч. 5

Укрголовліт 5985(582). 1926

Зам. 117.—4000.

Контрасти

Гликерія випила вже третю чарку густого міцного лікеру й відчуває себе надзвичайно приємно: так любо, так затишно сидіти, спершись спиною на дерево, і ліниво прислухатись до цих згуків, змішаних з балачок спільників пікнику, з лопотіння листя, з щебетання пташок, з дзвону пляшок, виделок, ножів, тарілок. По всьому тілі розлита така хороша, ніжна втома, у грудях дзвенить якесь м'яке, тепле, добре чуття, не хочеться ні рухатись, ні говорити,—хочеться тільки щасливо, радісно усміхатись. Те незадоволення, яке було в неї спочатку від того, що вибрали для пікнику цей лісок, тепер щезло й вона вже навіть залюбки заговорила-б до Каті, якби не ця втома.

Гликерія приплющує трохи очі, і їй здається, що вона тихо-тихо пливе на якихсь оксамитових теплих хвилях, які м'яко колихають її, а перед нею плавко проходить ця картина прогалини з розстеленими скатерками, повними пляшок, тарілок, всяких наїдків, напоїв з сидячими, напівлежачими постатями знайомих мужчин і подруг. Вони щось говорять між собою, кричать, регочуться, але вона не прислухається добре,—їй доволі цих згуків не гучних, мирних, гармонійних.

Сонце вже заходить десь там за деревами, і рожеве світло його косих промінів не б'є, не ріже в очі, а так спокійно фарбує листя, постаті, екіпажі, розпряжених коней, кучерів, самовар з синім димом, рожеві, білі, темні вбрання панночок і мужчин; всі ці фарби мішаються з рожевим кольором і вбирають в себе очі.

— Катерино Ісаєвно!.. Змилуйтесь!.. Господь мене вбий, не винен! Присягаюсь вам постоломи Магомета,—молить про щось «цей комик Жабурин», як звуть його знайомі, і стає навколішки перед Катею, якимось кумедно витягаючи догори свою маленьку голову. Катя схиляє набік голову, сміється і б'є його серветкою по плечі. Цей «комізм» Жабурина, його присягання, залицяння до Каті давно вже відомі Гликерії, але вона дивиться на них, добродушно посміхається й відчуває себе ще краще.

— Жити треба, моя пані, вміючи!—говорить Іван своїм тихим, мелодійним баритоном, наливаючи Соні в чарку вина.—Не склавши руки на порожніх грудях — як сказав якийсь поет—плисти за життям, а самому гребти... А перш усього, треба твердо й завжди пам'ятати, що ти живеш... Люди це забувають якось, все збираються, готуються до якогось будучого життя. А це страшно помилка!.. Ох, яка помилка!

Він з жахом дивиться на Соню, що спокійно слухає його і, видно по її млявім, дуже напудренім лиці й синіх, в'ялих очах, що вона думає щось своє, таке-ж десь в'яле і мляве, як і вся її повна, покійна постать. Але Іван своїм звичаєм не бачить того; бліде, нервове лице його, з чорною, гострою борідкою і вдумливими очима, схвильоване і, видно, трохи п'яненке; білий, широкий лоб його, з тою знайомою Гликерії жовтизною по краєчках, укритий дрібними крапли-

нами поту; губи, видно, сухі й гарячі. Гликерія прислухається знов і чує, як він говорить.

— Мені, знаєте, здається, що з такого погляду можна згодитися з словами Христа: «не печітеся», в перекладі: «не турбуйтеся, не клопочіться». Розумієте? Не те, що не купуйте на завтра чаю й сахару, а не уявляйте собі різних неприємних почувань... Це найголовніше... Почувань! Що ж таке життя, як не довгий-довгий ряд усяких почувань?... І зараз, в цю хвилину, я живу, я маю якісь почування, хоча-б і від цього вина... Не все одно? Через що-ж це життя мусить бути гіршим, ніж те будуче, для якого всі так клопочуться і, головним чином, клопочуться до самої смерті?! Теперішні переживання вважаються за перехідні, а от там десь, ніби-то в будучому, буде все. І біжать-біжать, поспішаючись, одмахуються руками од всього, а як не можна одмахнуться, ледве приторкнуться губами і знову спішать і, помітьте, минають те, чого шукають. Шукають життя, а воно у них перед носом... Ви вдивіться, вдумайтесь, скільки життя у кожного чоловіка, скільки гри, думок, почувань. Ви тільки слідкуйте за кожним так про себе—і ви побачите, скільки втіхи це дасть. Люблять слідкувати за життям звірят, а те забувають, що самий цікавий звір—то чоловік. Яке багатство руху, життя!..

Гликерія одводить від нього очі й починає слідкувати. Дійсно, скільки руху, життя! Як все приємно, мило! Он сидить на дишлі брички кучер Семен і, попихкуючи «ароматною» папироскою, балакає з Дунькою. Дунька біліє серед зеленого своїм білим фартухом і, заклавши руки за спину, очевидячки кокетує з ним. Але Семен, видно, не дуже то вважає, бо дивиться кудись повз Дуньку і десь, певно, своїм звичайним тоном говорить:

— Нам еті хватки вже звесні... шукай дурніших!

Гликерія дивиться на Дуньку, як та жваво і граціозно повертається своїм станом, і вже не чуває того неприємного ревнивого чуття, що завжди порушилось у неї, коли вона дивилася на свою покоївку. Їй думається, що дуже гарно було-б оженити Семена з Дунькою, і навіть уже уявляється їй, як вона після того, як побереться з Іваном, покличе Дуньку і, пообіцявши дати добрий посаг, скаже, що буде старатись за неї перед Семеном; як Дунька дуже-дуже почервоніє і, затуливши лице рукавом, утіче на кухню; і як всі будуть сміятись веселим, хорошим сміхом... Справді, як легко можна зробити своє життя таким, щоби в ньому було більше приємного, ніж неприємного, як можна жити повно, радісно, щасливо.

— Панове! Панове! — кричить Микитенко. — Оповіщаю вам велику новину!

Всі замовкають і дивляться на його незграбну дужу постать в незграбнім сюртуці з довгими полами. Микитенко прийма урочисту позу, підніма руку і, чекаючи, замирає.

— Ну? — нетерпляче питає Катя.

— Слухайте!... Всі слухають? У Зінаїди Карловни одне вухо вище другого!.. Ха-ха-ха,—і Микитенко задоволено регочеться, дивлячись на трохи зчервонілу Зіну.

— Фі! Який ви дотепний! — кидає Женя і знов повертається. Але Гликерія вже не бачить недотепности Микитенка, який завжди має на це претензію; їй цікава ця гра поглядів, сміху: то зневажливого, то дурноватого, то лінивого; цікаве це життя різних почувань, яке пробивається крізь байдужі рухи, крізь прудкі погляди, крізь незначні слова і фрази.

— Не хочете? — держачи над Сониною чаркою пляшку з лікером, питає Іван. — Це-ж лікер... Гликерія, лікер і я, — говорить він старий каламбур і показує рукою на Гликерію, на пляшку й на себе. Виходить, ніби він два рази говорить: Гликерія, Гликерія. Соня усміхається, але мовчки крутить головою.

— Ну, значить, я соло, — підіймаючи чарку до рота й обережно п'ючи з неї, добродушно дивиться він на Соню. І Гликерію вже не дратує так неприємно, як перше, цей каламбур з її негарним, мужичим ім'ям, а навпаки, здається дотепним і повним змісту. Виходить, що вона, він і вино складають з себе щось єдине, яке все-таки висловлюється в одному: Гликерія. І їй так любо дивитись на це миле, розумне лице коханого, на його білі невеличкі руки з довгими, чисто скульпторськими пальцями, на глибокі, пекучі очі. Хочеться ніжно-ніжно взяти цю хорошу голову, притулити до грудей і мирно, щасливо завмерти під цей гармонійний гомін природи й людей, під ці ласкаві, тихі почування.

— Ваня! — ласкаво, тихо говорить вона солодким голосом і хоча не знає, що сказати йому, але відчуває потребу хоч згуком голосу висловити своє хороше, добре чуття. Катя озирається, дивиться на неї й Івана і знов одвертається. Але «Ваня» ставить чарку і, щось згадавши, не чує її і, звертаючись до Соні, що задумливо мене повними, пухкими руками серветку з ініціалами Гликерії, починає живо говорити:

— А таке з'явище, як контраст? Га? Тут вам все: і історія думки, і історія людського слова, і естетика, і... Тут все! Візьміть ви хоч таке, ну...

Іван водить очима навкруги й зупиняється на конях, що пасуться біля екіпажів.

— Ну, візьміть хоч цих коней. Дивіться, як переплітаються фарби, які контрасти, які тони... Чорне й біле! Одно чорне не зробить вам такого вражіння, а поруч з білим воно грає видатну роль, відтіняється, виступає рельєфно, грає... А психіка? Наприклад, цинізм і святість, поруч одно з одним. Тут просто дух захоплює! Я хочу ліпити тепер одну річ. Так, знаєте, тема така—огидливе й гарне. Огидливе мусить бути жінкою, не дуже старою, але страшенно гидкою, з таким, знаєте, розпусним виглядом в обличчі, з страшенним цинізмом душі й тіла. А поруч молодий, гарний юнак з полум'ям сили й такого, знаєте, захоплюючого бажання боротьби за добро, за красу; невинний, чистий, палкий! І одно поруч з другим. Контраст який!

Гликерія згадує, що той будинок, який вони обдивлялись, щоб наняти, і в якому вже постановили зробити деякі переробки за-для Іванової майстерні, хазяїн (як казала швачка) несподівано продає комусь. Певно, доведеться шукать другого, або з новим хазяїном знов говорити.

— Ваня!—кличе вона знов.

Іван озирається, кидає: «зараз-зараз» і знову звертається до Соні.

— І помітьте: такі контрасти на кожному кроці, в кожному з'явищі; вони міняються, чергуються, складають з себе самих знов контрасти. Це така гра, знаєте... я страх як люблю слідкувати за ними! Буває стільки краси, стільки змісту, що аж знемога якась на тебе впаде.

— Ваня!!—голосніше гукає Гликерія й чує, як їй щось неприємно-гостро проходить у серці, а голос стає тонким і різким. Катя знов дивиться на неї й на Івана, саркастично посміхається й одверта голову.

— Зараз-зараз!—кидає «Ваня».—І видно, що люди

так страшенно консервативні, пасивні. Наприклад, приліпились до одної форми, старої, збитої форми краси й гадають, що в ній все, що... дійшли до геркулесових стовпів!..

Гликерія почуває, як гаряча хвиля крові підіймається їй у груди, надавлює їх і вогнем суне до лица. Їй соромно до болю, до скаженої злости. О, який сором! Він навіть не хоче дивитись на неї, а вона уявляла, що у нього справді є якесь чуття до неї. До неї, до цього гострого пацючого лица з рідкими зубами й рябуватими щоками, з цєю мізерною, жовтуватою косичкою. О, прокляття! Вона, дурепа, могла думати, що її мільйони, мужичі батьківські мільйони, які ще, здається, пахтять вівцями й потом наймитів, ці мільйони не мають ніякого значіння для нього. Вона, ідіотка, могла думати, що ця артистична, ніжна натура на неї звернула свою милостиву увагу, а не на мільйони, що вони, оці панки, інженери чиновники, генеральські дочки, титулярні, благородні, що вони п'ють її вина й катаються на її конях з-за любови й поваги до неї. О, прокляття!

Їй хочеться, як—бувало—робила малою, з лютим вереском упасти на землю й люто битись об неї головою; хочеться несамовито схопитись і з ненавистю уп'ястись нігтями в це ніжне, брехливе лице з глибокими очима; хочеться дико, по-мужицьки, схопити за край скатерки, шпурнути на них цими пляшками, тарілками і хльоскати їх нею й кричати: «геть звідци! геть з мого лісу, голоп'яті! геть! геть!»

Але вона тільки раптом сідає рівніше, міцно впирається руками в сукню, так що аж пучкам боляче, й починає важко дихати. Вона знає, що вона зараз страшенно негарна, що кров, приливши до голови, робить її лице не червоним, як у других, а якимсь буряковим, губи стають тонкими та білими

і гостре лице, з вузькими пронизуватими очима, стає ще більш схожим на пацюче. Але їй тепер дарма. Показать, зараз-же показать йому і їм, що вона хоче начхать на них, що вона й на мизинний палець не вважа на їхнє благородство й не потребує їхнього товариства.

— Треба, щоб воно вас захоплювало, щоб ви не спали!—гарно окидаючи свій темнорусий шовковий чуб, палко говорить Іван.—Треба змінити свої почування, тасувати їх, як карти, вишукувати їх в кожній дрібниці, в кожній незначній прояві всякого життя!.. А для цього контраст найбільш відповідає. Він не дає застигнути думці, він дратує нерви... Хай погане, хай гидке буде в цьому контрасті,—тут ходить не про факт, а про ваші почування...

— Ха-ха-ха!—раптом виривається у Гликерії з грудей злісний, дзвінкий від цієї злоти сміх.

Іван, Соня, Женя й ще дехто озираються на неї.

— Ха-ха-ха!—підводиться вона трохи.—Це цікаво!.. Уявляю... Не факт, а почування. А-ну, от візьміть, візьміть скиньте зараз ваш сюртук і черевики, лізьте на дерево. А ми будемо дивитись. Це буде теж контраст.

Іван трохи здивовано й пильно дивиться на її лице й відповідає:

— Ну, сказати, це буде не контраст, а... а відхилення від норми, від звичайного. Воно подібне до нього, але тільки...

— Зовсім не подібне!—скрикує різко Гликерія.—Завсім не норма. Самий справжній контраст і як-раз на ваш смак. От скидайте сюртук і лізьте!

Іван стискає плечима й одвертається, панночки-ж здержано сміються. Але це ще більш дратує її. Вона стає на коліна і, нервово шарпаючи хустку, говорить:

— Ну, от я хочу цього переживання, цього контрасту! Я хочу, щоб ви полізли на дерево. Іване, лізьте! Це мое бажання, зробіть-же!

— Це—вередування, Ліко, — знехотя посміхається Іван, — а не бажання... І воно трохи не личить тобі...

Гликерія чує, як нова, ще дужча хвиля несеється з грудей в лице, чує, як загоряються в неї очі, але вона не може спинитись. А! Не личить? Їй з лицем кухарки, їй мужичці не личить, а якби це сказала Катька, їй-би не тільки личило, а було-б «справжнім, дужим, гострим, естетичним» і всяким контрастом. Ну, так от-же вона хоче цього й так мусить бути.

— Все одно—личить не личить, а я хочу! От і все! Будете лізти? Ну?

Вона встає, випрямляє свій дужий, гарний стан з розкішними формами і, чекаючи, дивиться на нього. Іван закидає трохи назад голову і, озираючи її з ніг до голови трохи здивованим, трохи зачарованим поглядом, мовчки посміхається

— Ну, Іване? — я чекаю.

— Не можу, Ліко, — жартівливо розводить він руками. — Цього, їй-богу, не можу... За такі, контрасти мене до людей не пустять, а то і в учасок не довго. І я не розумію, що за фантазія така зразу. І цей тон, поза.

Він знов озирає її з ніг до голови, дивиться на її лице, повне затриманої скаженої злості, на білі губи, на гострий негарний ніс, знов переводить очі на чудовий стрункий стан, який, здається, на жарт хтось притулив до цієї неграбної голови. Вона бачить ці погляди і в неї пролітає думка, що він любить цим контрастом тіла й голови. І їй ще дужче хочеться зробити щось дике, щось образливе для нього.

— Не хочете? — закида вона гордо голову.

Балачка вже й на другому кінці стихає, і Гликерія, не повертаючи ні голови, ні очей, бачить, як Катя вияснює іншим причину суперечки, і чує, як та повинна насмішкувато і зневажливо всміхатись. Іван теж устає на ноги, струсує з штанів крихти й говорить:

— Не то, що не хочу, а просто не можу виконувати такі, такі дикі бажання. Я просто таки дивуюсь.

Гликерія круто повертається, так що поділ сукні аж вітер здійма біля неї, й кричить до екіпажів:

— Семен! Запрягай мою бричку! Хутко?

— Ліко!—тихо говорить до неї Іван.—Що з тобою?!... Що за фантазія? Це-ж образа...

«А мені начхать!» — хочеться крикнути їй, але вона тільки зривається з місця і прудко йде до брички, біля якої, не знаючи, що почати, стоїть Семен і з здивованою пикою щось говорить до Дуньки. Гликерія знає, що й ця буде лаять її й судити на кухні з другою прислугою і їй хочеться кинуть їй гроші, затопати ногами й вигнати, зараз-же вигнати.

— Чого стоїш?! Що за розбалакування?—накидається вона на Семена.—Запрягай!!

Вона ще трохи дивиться на похапні рухи Семена, який почина вовтузитись біля упряжи, потім повертається і йде до спільників пікнику, що збилися до купи, тихо балакаючи; назустріч їй вибігає Жабурин і, витираючи невеличкими кулачками своє маленьке, руденьке обличчя, почина плаксивим голосом:

— Гликеріє Панасовно! Змилюйтесь, куди-ж так рано? Тільки розвеселилися—і трах! додому .. А тут лихтарики, чайок, повітрячко.. Гликеріє Панасовно! Забудьте...

Глиkerія не слуха його і, звертаючись до всіх, говорить холодним і трохи здивованим тоном:

— Панове! Мене дивує просто... Я собі поїду, а ви можете zostаватись. Кучери і покоївка й без мене додому дорогу знайдуть...

Але, кажучи це, вона вже знає, що вони ні-за-що не зостануться тут без неї, без хазяйки цих вин, найдків, «лихтариків, чайків», цих кучерів і коней. Вона це бачить вже по холодних, ображених фізіономіях панночок, які починають розшукувати свої капелюхи, накидки, рукавички і т. п. І їй це і приємно, і злісно, і ніби соромно за себе. На Івана вона не дивиться й не знає, чи він сердиться, чи дивиться на неї своїм пильним поглядом, чи всміхається, немов кажучи: «О, мені це давно вже відомо».

Коні запряжені, всі розсаджуються і Глиkerія чує, як Катя злісно каже:

— Я з цією мужичкою більш ніколи нікуди не поїду! Ніколи!

Їй хтось щось тихо відповідає, чується сміх, образливий тяжкий сміх. Семен, Хома і Дунька, поспішаючися, складають на свою бричку самовар, тарілки, порожні пляшки і теж щось говорять і сміються. На Івана Глиkerія не дивиться, але відчуває, що й він повинен теж сміятись.

Вона сідає на свою маленьку, на двох зроблену, бричку, бере в руки віжки і з замиранням серця прислухається, чи не чути Іванових ступнів. Вона загадує: коли він сяде на своє місце поруч з нею, значить— не все ще порвано, коли-ж піде на другий екіпаж—значить... Ну, й начхать... хай іде, все одно! Хай іде!

Вона шарпає віжками і злісно кричить на коней:

— Н-но!!

— Почекайте!—чується біля брички знайомий голос.—Я-ж ще сяду.

Глиkerія з похмурим, напруженим лицем зупиняє коней і чекає, поки Іван уможується біля неї. Нарешті, рушають: попереду Глиkerія з Іваном, потім два екіпажі з останніми і на кінці Семен та Дунька з посудом й недоїденими наїдками.

Сонце ніби теж розсердилось і, страшенно червоне від гніву, показує іноді крізь дерева своє кругле лице; берестки, молоді дубки, схиляючи на зарослу шпорищем, мало наочену доріжку свої віти, чіпляються за капелюх, за одіж і ніби бажають спинити гостей. Коні теж, здається, незадоволені—часто фиркають, махають хвостами і, ніби одгоняючи оводів, озираються на Глиkerію і, одвернувшись, насмішкувато пирхають.

Глиkerія робить вигляд, що дуже пильно править кіньми, й не озирається до свого сусіди, але знає, що він дивиться на неї і їй хочеться, щоб він заговорив, бо тоді мусить менше дивитись на її надто негарне у профіль лице, і хочеться, щоб він не говорив, бо прийдеться відповідати, а вона чує, що наговорить, за що буде потім каятись

— Ліко...—тихо починає Іван.

— Я з вами не балакаю! Прошу не звертатись!—хутко й навмисне з побільшеною злістю говорить вона й шарпає віжками.

Іван хвилину мовчить.

— Але-ж... Хм... кумедно трохи, справді,—зачинає він знов.—Наробити дурниць, образити людей, споганити їм вечір і — не звертайтеся до неї...

— Чим я образила? Чим?—швидко поверта вона до нього лице й дивиться в його спокійні, добрі і злегка затуманені вином очі.

— Чим? Своїм вередуванням...

— Ха-ха-ха!..—одвертаючись, сміється вона робленим сміхом.—«Вередуванням»!.. А ви, а ви...—раптом гнівно і з щирим вибухом злости повертається вона.—Ви не образили мене? Га? Я тричі кличу вас, а вам навіть важко було повернути до мене свою...—їй хочеться сказати «благородну», але вона здержується...—свою горду голову! І вам більш цікава Соня, ніж та, що буде жінкою вашою. О, я знаю, все знаю. Ах, годі, годі!!

Вона нервово б'є віжками блискучі крижі коней і екіпаж стрибає вперед; підіймаючи вітер, минає берестки й дубки, що, хапаючись, дряпають капелюхи крила брички і зникають позаду.

Лісок кінчається й коні виносять їх у поле. І зразу перед очима їм видко на небі край чорної хмари, яку наче хтось тільки вистромив з-за краєвиду, щоб сонце позолотило й погріло її своїми червоними, як полум'я, проміннями.

— Все одно, дощ був-би — кидає холодно Гликерія до Івана, показуючи на небо. І чи від цієї хмари, чи від того, що вона виїхала з лісу, чи від мовчання Івана, Гликерії рівний довгий степ здається чимсь похмурим і нудним. Якось голо, сіро, одноманітно, а до того ще цей широкий, великий шлях, що йде по-над ліском і тягнеться туди, у степ, до самого міста. Покритий весь дрібним, як пудра, м'яким порохом, що здіймається під колесами й за возом, як дим, що сіро вкриває на декілька сажнів хліба, цей шлях, з сірим запорошеним бур'яном з боків, здається схожим на старого, змученого, знесиленого життям чоловіка.

Звернувши на шлях, коні починають чогось косо дивитись убік, до ліска. Гликерія поверта туди голову й бачить кроків на 30 від шляху якусь масу рудих свиток, жовтих брилів, чорних та червоних

хусток, босих ніг, якихсь довгих, білих палиць, клунків, грабель. Вони то рухаються, то спокійно лежать на землі у холодку під деревами, тінь од яких довгими, незграбними пасмами сягає аж до шляху. Біля рову, що поділяє ліс від поля, горить вогонь, а коло нього стоять якісь постаті з голими спинами і, простягнувши руки над вогнем, щось роблять. Глиkerія дивиться на ці голі, широкі, смугляві й білі спини й ніяк не може зрозуміти, що роблять ті люди над вогнем без сорочок. Вона озирається до Івана й бачить, що і той, висунувшись з-за неї, приплющивши очі, теж дивиться і, видно, також не розуміє

— Хто-то? — питає він.

— Полтавці... Заробітчани.

— А що то вони роблять біля вогню?

— Не знаю... Я сама дивлюсь...

Глиkerія зупиняє коней і озирається. З лісу виїжджають останні екіпажі і, під'їхавши, теж зупиняються. Починаються розпитування, догадки, міркування. Але Глиkerія не видержує і, звертаючись до маси, гукає.

— Ей!.. Чуєте?.. Ей там!..

Голі спини повертаються, але все-таки держать руки над вогнем і не видно добре, що в них. По масі свиток і брилів проходить шамотіння: дехто підводиться, дехто встає, хто стояв спиною—повертається лицем до шляху. І Глиkerія бачить під брилями червоні й темні обличчя, яких роздивитись добре не можна. Вони щось говорять одно до одного і знов дивляться на скупчені екіпажі, певно не розуміючи, чого хочуть від них ці гарно одягнені, чисті, багаті люди. Глиkerія зверта коней на бо-розну, що тягнеться по-над шляхом, обережно переїжджає її й наближається по траві до заробітчани,

серед яких шамотіння стає більшим, а голі спини накриваються свитками. Тепер їй уже виразно видно обличчя, тільки які вони всі ніби однакові: темні, худі, похмурі і всі наче одного якогось сірого кольору: нема ні білявих, ні чорнявих,—усі сірі. З валки виступає де-кільки мужчин у брилях і в гнідих чумарках і один з них, невеличкий чоловічок, в широких вибійчаних штанях, з вузькою, довгою латкою на всю колошу, підходить ближче і уклонившись, скидає бриля. Гликерія придивляється й розуміє тепер, чого всі вони однакові: на бороді, на вусах, на бровах, у зморшках лица, навіть на віях у чоловіка, як на бур'яні край шляху, лежить густо сірий порошок, що навіть засох йому на губах чорненькою ниткою. Тільки на тім'ї волосся виразно чорніє.

Вона переводить очі на других і бачить, що й ті всі покриті порохом зніг до голови, так що видно навіть крізь розхрістані брудні, товсті сорочки сірі груди.

— Що ви робите тут?—пита вона в чоловічка.

— Спочиваємо, пані, — ще раз уклоняється він, — стомились, то й спочиваємо трохи...

Другі екіпажі (крім Семенового) теж під'їжджають і зупиняються. Чоловічок дивиться на них і стурбовано озирається до своїх, що підступають ближче несмілою ходою. По вальці заробітчан проходить ще більший рух. Гликерія бачить, як, лежачи укупі, дівчата й хлопчі підводяться, сідають і починають дивитись у їх бік, і у дівчат обличчя хоч такі-ж худі і зморені, але не сірі, а червоні й так попечені сонцем, що шкура в деяких місцях пооблазила, а носи блищать, наче помазані салом. Вони, видно, повмивались.

До передньої купки заробітчан підходять другі

й мовчки зупиняються біля них. Тут і зовсім молоді хлопці, підлітки, і дівчата, і дядьки з бородами й глибокими зморшками, повними пороху.

— А що то робили ті люди он там біля вогню.. без сорочок?—питає Гликерія, показуючи головою на дим, що стелеться понад ровом і пливе вузькою хмарою між деревами. Чоловічок теж дивиться туди і спершу не розуміє, але потім раптом засоромлюється і, ніяково всміхаючись, каже:

— Та то, знаєте, так... ходять коло себе трохи.

— Як то «ходять коло себе»?

— Та так, чепуряться... Звиніть на слові, в дорозі завелась нужда... ну, й той...

— Що?—зі страхом скрикує Гликерія.

— Нужа, нужда... Ну, й той, печуть... Вона вогню не любить, зараз падає. Так, як держиш сорочку над вогнем, а вона й падає... Мити нема коли, та й нема чого де була яка перемінна сорочина на хліб перевели

Чоловічок добродушно і трохи сумно посміхається й дивиться на Гликерію, а їй виразно вже уявляється, як стоять от такі-ж запорошені люди і держать над вогнем брудні-брудні сорочки... Вогонь лиже і смаже сорочку, а огидливі паразити повзуть так тихо, в'яло і падають з тріском у вогонь. Брр!

— О, боже!—повертається вона до Івана, огидливо поводячи плечима й почувуючи, як їй аж за горло щось давить від цієї уяви. Іван не відповідає їй,—лице йому якесь напружене, скривлене й очі дивляться пильно на робітників. З екіпажів чується: «Що?.. що?..» І потім «о, боже!.. Та не може бути!»

Гликерія злазить з брички й нащось підходить ближче до заробітчан. Злазять також Іван, Катя, Гусляр, Женя та інші й також підходять до них.

— Чого-ж ви так... Хіба роботи немає?—говорить Гликерія.

— Хм... роботи...— посміхається чоловічок і починає оповідати, як вони два тижні вже блукають од економії до економії, з міста в місто, й ніде не можуть знайти тієї роботи.

— Літо, господь його святий зна, випало неврожайне. Хліба висохли, згоріли, скрізь вправляються своїми руками. Що було грошенят з дому—з'їли, а тепер хоч живим до бога лізь. Думалось, хоч погорюєм літо, та все-таки принесем додому якусь копійку, чи за землю заплатити, чи себе прохарчувати. А тепер от таке. Хоч сядь та плач...

Чоловічок оповідає, а дві купи людей стоять і дивляться одна на одну, але дивляться не так, як незнайомі між собою люди, а так, як дивляться звичайно в музеї на вощані фігури, тільки одна група дивиться з виразом якогось жалю, огидливості, страху, а друга—зздрості, похмурої туги й ніяковості.

— Ось зраня й макового зерна в роті не було,—посміхається чоловічок, винувато якомсь дивлячись на Гликерію й Івана:—люди вкрай поприставали. Доросле то ще так-сяк теліпається, а молоде зовсім припало до землі. Як не знайдемо ще тут роботи, то вже й господь святий зна, що його думати далі...

Гликерія дивиться на якогось хлопця, год 14, помічає, що він дуже схожий на її брата, Василька:—таке-ж худе личко з довгим підборіддям і тонким носом, такі-ж очі смирні й добрі,—і їй стає вмент жалко-жалко цих людей. Їй ввижається, як вони лежать от такими-ж купами десь на базарах, чекаючи наймачів, як ганяє їх з місця на місце поліція, а вони несміло, покірливо гуртом поступаються їй. Потім, не дочекавшись в одному місті, ідуть у друге... Ідуть степом: степ довгий, безкрайний; зеленіють чужі хліба, мріють могили на обрії. А сонце пече—ні

вітру, ні хмари; порох з битого шляху димом лізе в очі, у вуха, в ніс, у рот. Хочеться пити, а води немає, або така тепла в баклажках, що аж гидко у рот взяти. Ноги щемлять, тіло мляве, у грудях страх за будуче й пекуче бажання їсти, їсти!

Вона озирається до екіпажів і зустрівається з поглядом Івана.

— От це контраст! — говорить Іван, поширеними й смутними очима показуючи на одну й другу групу. — Це справжній контраст.

Але Гликерія навіть не дочуває добре, що він каже; їй жаль, страшенно жаль заробітчан. Вона нічого не відповідає йому, а найшовши очима Семенову бричку, гукає:

— Семен!.. Семен!.. Їдь сюди!

Семен поверта коні, гецає по борозні й хутко під'їжджа до неї.

— Там залишилося що-небудь?.. Хліб, м'ясо?.. — питає вона.

— Залишилось...

— Виймай сюди все, все!.. Треба людям цим дати...

Зачувши «хліб, м'ясо», полтавці як електричною течією проймаються. Вони жадно переводять очі на Семена й починають зорити за ним. Забачивши, що він зліз з брички й почав щось виймати з неї, вони починають посовуватись вперед, поминати панів і наближатись до брички. Гликерії видно, що й чоловікові страшенно хочеться побігти туди, але він з делікатности стоїть перед нею без бриля, щось говорить і тільки іноді погляда на Семена пильним оком.

А Гликерії аж досадно дивитись, як Семен, з своїм звичайним флегматично-покійним виглядом і з «ароматною» в куточку рота, помалу вийма французькі

булки, якісь коробки і, морщачись від диму з «ароматної», що лізе йому прямо в око, не хапаючись, кладе додолу.

Помітивши щось надзвичайне біля брички, останні заробітчани підходять ближче й навіть коло вогню нікого не зостається, — валяються тільки свитки, клунки, коси, граблі й таке інше.

Валка починає густо, турбуватися, чується шепотіння:

— Прислано панів з хлібом. Годувать будуть на одробіток.

— Де на одробіток?... Це наймать зараз будуть. Дають по 50 на своїх харчах.

А в другому місці, надто де дівчата:

— А диви он у тої, що з квітками на голові... Десь дороге! Й за п'ять рублів не купив-би!

— Цить... Слухають!

— Та й вино їм давать?—вмить гукає Семен.

— Ах, боже ти мій!—нервово повертається до нього Гликерія:—усе, усе давай!

І їй видно, як Семен, звертаючись до Дуньки, що склада все на розіслану долі скатерку, стискає плечима й, іронічно посміхаючись, щось говорить до тої. Потім обоє беруть за кінці скатерки й важко проходять до Гликерії повз заробітчан, які починають напирати одно на одного й зазирати у скатерку. І після того, як хто зазирає туди, по вальці проходить гомін і чути:

— Паляниці... Ковбаси...

А Семен тільки пихкає «ароматною» й іноді строго кричить:

— П-а-ді!

І коли його не розуміють, сердито говорить:

— А ну-ж, з дороги! Повилазило, що несуч?

Заробітчани уступаються, подаються трохи на-

зад, а Семен з Дунькою урочисто проходять між ними, несучи скатерку, як покійника.

— Роздавать? — зупиняючись недалечко від Гликерії, питає Семен.

По слові «роздавать» по валці пролітає шум, як від подиху вітра у лісі.

— Роздавай, роздавай!

— Та й вино їм давать?

Гликерії хочеться кинутись на нього й побить йому тим самим вином його голову.

— Семене! — стримуючи себе, глухо говорить вона й мовчки дивиться на нього. Семен поспішно нахиляється до скатерки й перш усього виймає пляшку вина.

— У що вам наливать?... Давай там, — кричить він на заробітчан, що вмент обтовплюють його, — казанки, давай горшки.

Дехто випручується, біжить до клунків і, справді, з казанком або горщиком вертається назад. Семен починає розливати вино й іронічна посмішка знов з'являється під «ароматною». Гликерії навіть вчувається, як він повинен говорити до серйозної й по-смутилої Дуньки:

— Хамули!.. Вони понімають на вині, як свиня на апальсинах. — Але Дунька, видно, не видержує, — нахиляється до скатерки і, витягнувши декільки паляниць, починає ламати й роздавати на всі боки. Коли Семен лив вино в казанки, мало хто розумів, що то й нащо то, але коли в руках Дуньки біліє хліб, усі зразу починають простягати руки, товпитись, кричати, сопти, лаятись. Коли-ж і Семен також береться за наїдки, робиться щось страшне. Гомін, крики, лайка, прохання, сльози, звіряче ревіння, гарячі жадні погляди, великі, чорні руки, змучені обличчя, брилі, хустки, картузи, — все це мішається

між собою, хвилюється, кипить. І потім цей запах, важкий кислий якийсь запах поту, що кожного разу, як біля Гликерії хто проходить з них зовсім близько, душно обвіває її і крутить у носі. Серце її чогось б'ється дуже-дуже, а очі просто не можуть одірватись від цієї дикої, страшною картини.

Гликерія, глянувши до центру, бачить, як Дунька, бліда, з великими зляканими очима (і через це дуже гарна), хутко кваплячись, ламає хліб, соває в купу рук, простягнених до неї, і в купі зараз-же піднімається крик і гам; як вона знов соває їм шматки ковбас, якийсь папір і це знов щезає там, як в безодні. Ось з валки, міцно тримаючи щось біля грудей, випручалась якась дівчина і, розгорнувши притулене, почина їсти з голосним цмаканням балик чи шинку й очі її бігають на всі боки од страху, щоб хто не одняв. Балика вмент не стає й вона знову пірнає у валку. Її не пускають, але вона чіпляється руками за боки задніх, розгорта їх і всовується в середину, не вважаючи на штовхани, якими наділяють її задні. Семен щось кричить, але чути тільки голос його, а слів не можна розібрати.

— Дядьку, мені!.. Голубчики!.. Ой, рідні-ж! Хоч крихотку!.. Куди?.. Ой, бога ради!.. Не пускай!.. Не давайте йому, він уже взяв!.. Дядьку... А мені!.. Дівчино, мені-ж, мені... Ой, пустіть!.. Змилюйтесь...

Біля самої Гликерії, важко сопучи, зупиняється той самий хлопець, що дуже схожий на Василька, і дрижачими руками починає виймати з коробки і пхати в рот сардинки. Руки йому залиті кров'ю, — видно, порізав їх об бляшану коробку; на підборідді теж кров, на коробці кров... Гликерії щось до болю, до муки душить серце; дихати важко од жалю, і хочеться скажено, голосно ридати.

— Боже!—чує вона за собою й озирається. Іванові очі горять, на лобі стоїть піт, губи дрижать і сам він, здається, весь дрижить. Вона дивиться на других спільників пікнику, і на всіх лицях бачить такий вираз, який буває у людей, що дивляться на велику пожежу. Навіть Соня якось скривилась, напружилась і гостро дивиться у валку.

Іван витирає хусткою лоба і, одвертаючись, говорить до Гликерії:

— Не можу!.. Не можу дивитись!.. Я впаду. Така картина... такий жах...

— Що-ж робити, Ваню, що-ж робити?!—скрикує вона розбитим, сиплим голосом і з мукою хутко, нервово дивиться то на валку, то на нього.—Я-ж не знаю. Так жаль. Дивись, той хлопець... Ах, він вже п'є з коробки!

Хлопець, перехиливши високо коробку, одхилив голову назад і жадно смоче з коробки масло, яке змішується з кров'ю й капає йому на сорочку.

— Панове!—раптом чує вона стурбований голос Каті,—бура буде. Дивіться, хмара... додому треба!

Гликерія озирається. Той ріг хмари, що перше тільки ледве стирчав з-за краєвиду, тепер розрісся, розсунувся і чорно, грізно так суне за сонцем, мов бажаючи дігнати його й захвати в своїх суворих обіймах. А сонце, злякавшись, сховалось уже—і тіні немає, все сіро: і степ, і шлях, тільки хмара яскраво чорніє на сірому небі.

Але на Гликерію вона не робить ніякого вражіння. Вона мало що добачаючим поглядом тільки обкидає небо і знов повертається до заробітчан. І бачить, що Семен щось кричить і махає порожньою скатеркою, а вони не вірять йому і, ще не переживавши того, що в роті, товпляться круг його, просять, молять, зазирають за ноги, нишпорять біля

екіпажу. Семен, видко, сердиться й поглядає на Дуньку, яка ще не роздала всього. А лице її якесь чудне, дуже бліде, скривлене й негарне вже. Щось гостро коле в серце Гликерії, — вона догадується, що Дунька плаче; стоїть, роздає, а сама плаче. І хоча Гликерії цього добре не видно, але їй уявляється, як сльози хутко-хутко викочуються з її очей, біжать по щоках і падають на хліб, на сардинки, на балики.

Нема вже нічого і в Дуньки. Видко, що голод тільки роздратовано, але не втишено ні на крихту. Зате несміливости в обличчях нема вже; деякі, певно ті, що випили вина, навіть виявляють щось вороже, злісне, нахабне. Гликерія бачить, як вони ходять, піднімають крихти з-під ніг, дивляться на панів, і щось говорять і сміються. Але як негарно, як терпко сміються!

— Я дам їм грошей! — повертається вона до Івана й зараз-же, не слухаючи його, поспішно вийма свій гаманець і нервово висипає собі в руку срібні, мідні й золоті монети.

— Поможіть мені! — кидає вона до Івана, не повертаючись і розкладаючи на руці гроші. Іван хутко виймає й свій гаманець і, поспішаючи, почина теж для чогось розкладати гроші на руці.

— Слухайте!.. Ей!.. — кричить Гликерія до робітників.

Серед передніх зразу стає тихо.

— Ось ми... вам хочемо трохи... грошей. Ідіть сюди!

— Грошей!! — бурею прокочується по валці, і в один мент Гликерія вже нічого не бачить й не чує круг себе, крім довгих брудних рук, важко сопучих лиць, крику й тяжкого запаху поту. Тикаючи у всі боки гроші й щось кажучи до цих темних

облич, вона почуває, як хтось наступив їй на ногу й біль проходить їй аж в груди, як чиїсь руки давлять їй пальці, ззаду хтось дуже напирася й гаряче дихає в шию і чути таке сопіння, ніби хтось там котить щось важке-важке. А в ушах аж ляскає від криків:

— Панночко!.. Рідненька!.. Ой, боже-ж мій! Мені-ж, мені, панночко!.. А-ну!.. А диви!.. Куди?.. Пустити!.. Панночко!.. Ти вже взяв!.. Золотий!.. Господи!.. Ой, боже-ж мій. А мені, а мені!.. Тю!.. Панночко!

Гликерії важко дихати; грошей у неї вже немає, але її все не пускають, напирасяють, топчуть ноги, протягають руки, хапають їй пальці й не то цілують, не то гризуть їх, лаються, кричать і, здається, всі дихають на неї цим запахом поту, свиток і... горілки. Вона безпомічно, з острахом озирається й хоче покликати Івана, але бачить з-за брилів і хусток тільки кінчик його капелюха й чує теж такі самі крики:

— Паничу!.. Ой, рятуйте!.. А мені-ж... Руб, руб!.. Куди?.. То пополам, пополам... Стій!.. Мені-ж, мені!.. Паничу!.. Пане!..

Вона якось вибирається з валки. Гомін стоїть страшенний, невимовний. Гликерія бачить, що вже біля й тих спільників, товпляться брили і хустки, а попереду всіх висока, дужа постать парубка з лицем турка й дикими очима.

А хмара суне і, здається, сідає все нижче та нижче. На шляху здіймається високий стовп пороху і, крутячись, заверчуючи в себе соломинки, пір'я, трісочки, біжить по дорозі!

— Панове! Додому, дощ буде!—кричить Катя.

Але її мало хто слуха.

До Гликерії підходить Іван. Він важко дихає, витирає дрижачою рукою з лица піт і має вигляд чоловіка, який допомагав на пожежі, ледве вирвався

сам з вогню, і тепер тільки з жахом і безнадійністю дивиться на велетенське полум'я, в якому його праця пірнула безслідно, як крапля в морі.

— Ти знервувався дуже, — стурбовано дивиться Гликерія на його біле-біле лице, яке від чорних очей, борідки й капелюха здається ще більшим.

— Ні, так... трохи... А тут ще хмариться... — повертається він до почорнілого неба: — зараз грім буде.

— Поїдем додому, — говорить Гликерія, якій від усього цього робиться в грудях якось порожньо, нудно й безнадійно.

Стає темніше й темніше. Хмара рівняється вже з лісом і, ніби замислившись, зупиняється над ним. Робітники починають потроху одбігати до свиток, до клунків. Деякі ще товпляться біля Жені й Саші, деякі сваряться, кричать, лаються. На краєвиді далеко-далеко моргає блискавка.

— Панове! — плачучим, ображеним голосом кричить Катя.

— Ну, що-ж це справді таке? Я боюсь... Додому...

Раптом, наче злякавшись, що вони втічуть, звідкись із поля налітає скажений вітер з порохом, з соломою, зриває капелюхи, піднімає догори одіж, гриви коней і злісно накидається на ліс, що грізно, сердито відповідає йому.

Гликерія бачить, що до них біжать робітники з якоюсь темною й сірою одежею в руках і щось гукають заднім. Ті також щось несуть і біжать до Каті, Жені й останніх.

— Дощ буде, панночко! — захакавшись говорить один із передніх, зупиняючись перед Гликерією й Іваном. — Укрийтесь... Ось... що маємо... Свитку, ряденце... Воно не так змочить...

— А ви-ж як?—вагається Гликерія, дивлячись то на робітників, то на Івана.

— Е, ми!—з усмішкою маха вільною рукою чоловік.—Дощ змиє, а вітер висуше!.. Ось... накиньте, то воно якось... Беріть, беріть... Карпо, дай паничеві...

Але Гликерія помічає, що Іван якось одсовується, ніяково дякує й кидає на неї погляди.

«Нужа!»—пролітає в неї думка і знов щось здавлює глотку.

— Ні-ні, спасибі!—поспішно говорить вона:—Ми й так. У нас є зонтики... Ми встигнемо ще втікти... Спасибі, спасибі... Укривайтесь сами, вам теж треба... А ми так... Іван, поїдемо!

Їй здається, що робітники догадуються, чого вони одмовляються, і їй стає ніяково—і жаль їх, і соромно-соромно. Але вона хутко біжить до брички, вилізає й хапа в руки віжки, Іван теж вистрибує за нею. Гликерія озирається й бачить, що другі екіпажі вже рушили й повертають чогось до лісу, а на тому місці стоять заробітчани з одіжжю в руках і, очевидно, балакають між собою.

— Прощайте!—повертаючи коней до лісу, кидає Гликерія до робітників.

— Щасливо... Прощайте... Спасибі вам... Хай вам... од бога... Спасителі наші...—чується від них, але Гликерії чогось вчувається серед цих подяк не то докір якийсь, не то образа...

— Ех, свинство!—бурчить якось злісно Іван.

Гликерія б'є віжками коней і екіпаж легко нечутно котиться до лісу. Вітер дме їм у спину, рве капелюхи, які вони мусять придержувати руками; ліс шумить і з погрозою хитає їм назустріч настовбурченим віттям, мов остерігаючи їх.

В лісі не так віє вітер, але темніше, більше шуму

і страшніше. Під високими, густими дубами стоять вже передні екіпажі, а з-під них чується жіночий і чоловічий сміх, гомін, крики.

Гликерія вибирає густий дуб і зупиняється.

— І ми під бричку?—питає вона у Івана.

— А як коні злякаються й понесуть?

— Семен!!—кричить вона.—Семен!!

Десь глухо обзивається Семен і не дуже-то хутко чорніє його постать серед дерев.

— Сюди, сюди!.. Та скоріше!.. Держи коней, бо ми заліземо під бричку. — Семен у своєму чекмені уже тут. Він бере коней за повіддя і мовчки (видко, незадоволено) застигає біля них. Гликерія поспішно, нервово бере з брички килим, який був на сидінні, свою кофту, зонтик, пальто й подає Іванові, який вже сидить під бричкою. Умощуються.

— Цілі барикади, — тихо говорить Іван, виставляючи поперед себе зонтик. Гликерія мовчить і слухає. Десь над ними вгорі щось гуркотить і їй здається, що вона сидить під мостом, а над головою в неї по дошках мосту котяться великі, важкі вози. Сидіти трохи незручно, тісно, але зате як гарно, як затишно. Вона чує, як Іванова рука ніжно, тихо обніма її за стан, злегка притулює до себе й замирає.

— Хороша моя...—чується ласкавий, милий, ледве чутний голос і рука на стані щільніше пригорта її до свого теплого, любого тіла.

— Тобі не холодно?...—питає вона, щоб сказати що-небудь, і голос у неї виходить теж ласкавий і м'який. Іван сміється, потім бере її руку, підносить до губ і застигає. А губи йому такі гарячі, що Гликерії аж холодно-солодко якомось замирає у грудях і стає чогось страшно.

«Рррак-рак-рак-рак!..» — раптом тріщить над головою.

«Вву-у!... фрр... фі-і-і!»—лютує щось круг них у вітях, на землі, за бричкою.

— Як гарно!—шепоче Гликерія, стискаючи Іванову руку, потім трохи мовчить і ще тихше питається.

— Ти не сердишся?.. Я така дурна, божевільна...

Іван знов тихо цілує руку і Гликерії здається, що від його гарячих губ і м'яких вусів через руку проходить до неї в серце щось мирне, спокійне, ніжне. Воно розходитьсь там, гріє груди і так солодко стоїть по всій істоті.

— Тпрру!.. Стій... Бодай ти камінем стала!—чується Семенів голос, а за ним:

— Вжжж... Фрр... ру-у-у!..

Над головою щось з страшенним тріском лускає і розкочується по небі, мов хто покотив великі гирі по мосту. Гликерія й Іван аж здригаються і при-тулюються ще щільніше одне до одного. Потім стихає й чути, як по лісі проходить якийсь масивний, поважний, рівний шум.

— Дош...—шепоче Гликерія.—Змоче нас...

— «Вітер висуше»...—заспокоює Іван словами робітника й замовкає.

«А у тих нема бричок»,—думається Гликерії, але жалю в грудях нема вже, тільки стає якось ніяково й важко, як у чоловіка, котрий десь або набрехав багато, або вкрав щось і щасливо утік звідти.

— Філософія...—іронично й трохи сумно говорить Іван.—Що можуть сказати тут Канти, Лейбніци, Гегелі для цих людей... Яка тут філософія, коли тебе пече сонце, мочить дош, мучить голод, кривдять люди... Яка тут, спитатись, може бути філософія, коли твоє життя складається з одних неприємних переживань?... Який тут може бути категоричний імператив, абсолют, коли в тебе категорично вимагає черево їсти?.. Філософія життя, філософія морали,

краси... Ні, ти дай таку філософію, щоб я міг навчити цих людей бути щасливими... А їх мільйони, тисячі мільйонів!..

Раптом по лісі проходить велетенський шум, тріск, виття, скрип дерев, зонтик з-під їх ніг зривається і вмент щезає десь і в лице їм і на руки холодно б'є дощ. Іван поспішно вгортає Гликерію у своє пальто, допомага їй щільніше до себе сісти й укриває ноги килимом. Гликерії стає ще затишніше, ще краще й хочеться радісно сміятись дрижачим сміхом.

А ліс стогне, виє, як роздратований, страшний звір. При світлі блискавки, яка нагадує Гликерії трамвай, їй видно кудлаті, молоді берестки, які сердито настовбурчили листя і грізно трипочуть ним. Стає темно. Потім знов блискавка і видно, як ті-ж берестки з розмахом нахилиються до землі, мов бажаючи щось з неї підняти, і, не діставши, одкидаються назад, злісно, безсило трипочуть кучерявими вітами і знов розхитуються... А старі дуби стоять, стогнуть і неначе з жалем і тугою хитають головами на силкування молодіжи. А там, на мосту, над головою, здається, злетілись дві величезні армії й скажено б'ються. Грюкіт гармат, тупотіння коней, несамовите ревіння, все мішається в страшенний, дужий концерт, де можна чути і шепотіння пекельної злости, і грюкіт гніву, і виття болю й ненависти, і страх, і дужий, радісний поклик до бою, і повне одчаю й муки знесилля. Бій не змовкає і кров потоками дощу плеться на ліс, прориває листя, стікає на бричку й починає капати за шию й на голову Гликерії.

— Чудово!.. Пекельно чудово! — давить їй холодними пальцями руки Іван. — Хочеться битись, кричати... Ух!

Він скажено пригорта її до себе, дрижить весь і починає цілувати щоки, очі, ніс, губи. Гликерія

сміється, але замирає вся під напливом чуття і відчуває якусь вагу, приємну вагу й безсилість в руках і ногах.

— Годі, любий, годі, — шепоче вона.

«Вжж... фпр... фі-і-і!»

— Ліко!... Я живу!—важко дихає Іван.—Ах, як я зараз живу!... Могуче, дуже... Тепер-би я на весь світ пішов сам один!... Битись, боротись, мучитись... Ліко!

Глиkerії ще більша, ще солодша вага налягає на всю істоту і зовсім не хочеться ні битись, ні страждати.

— А я ні!...—прихиляється вона рукою до його плеча.—От так сиділа-б, слухала бурю і... може-б плакала... Щасливо тільки плакала!.. Хай собі там буря, а в мене так тихо, так мирно... Справжній контраст!... І з тобою...

Вмить її згадується «вередування» і сором гостро коле в серце.

— Ваню!—з усиллям каже вона.

— Я.

— Хочу прохати в тебе вибачення...

— О, прошу,—жартівливо говорить він.

— Ні, Ваню, не смійся... Я знаю, що я образила всіх... і тебе... Я знаю. Але мені було тяжко. Мені здавалось, що ти не вважаєш на мене, що мене ніхто не любить, що сміються з мене. Ця Катя... Потім, потім я думала, що ти сватаєш мене... так... Ні, не треба... Я дурна, скажена... Прости, Ваню... Я більше не буду... така... Прощаєш?

Замість відповіді він знов хапа її в обійми й між поцілунками говорить:

— Прощаю... Прощаю... Люблю... Чуєш?

— Любиш?—встигає вона спитати.—За що?

— За те, що ти... жива, що ти не вимуштрувана

істота, а людина... За силу твою, за все!.. Правда, дика трохи, але, знаєш, я тобі скажу...

І він говорить їй. Буря потроху меншає. На мосту стихає, вітер втомився й не крутить деревом, тільки дощ ще з більшим шумом падає на ліс. Іван теж помалу заспокоюється і, поклавши голову Глиkerії собі на плече, м'яко проводить їй теплою рукою по щоці. А їй і неприємно від цього, бо знає, що він повинен своїми чуткими, ніжними пальцями почувати її рідке ряботіння, і якось душно й солодко, і досадно чогось. Вона притуляє його голову до себе і, закривши очі, починає палко цілувати. Скільки проходить часу так, вона не знає.

— Годі, кицю, годі вже!.. Пора вилазити... Дощу вже немає... — чує вона Іванів голос і наче прокидається. Знявши з його шиї руку, вона глибоко, з дрижанням зідхає і проводить рукою по лиці. А воно таке гаряче, ніби вона не проти вітру сиділа, а проти якого полум'я.

Дощу вже справді немає і в лісі видніше трохи. Десь за дубами чути знову сміх, балачки, перегукування.

— Іван Васильович! — чується Катін голос. — Де ви? Го-го!!!.. Додому!

— Холодно, Ліко: надінь мое пальто, — говорить Іван, сидячи біля неї. — Вогко, застудишся...

— Ні... — в'яло бовкає вона й бере в руки віжки. Вона зовсім не відчуває ні холоду, ні вогкості, — їй душно, чогось тяжко, чогось сумно, хочеться плакати.

Знов рушають, тільки попереду їде Семен, який показує всім дорогу. Берестки знов чіпляються за одіж, за бричку й наче плачуть, прощаючись з гостями й обсипаючи їх краплями дощу. Повітря легке, свіже, бадьоре.

— А тих вже немає... — ліниво промовляє Глиkerія, виїжджаючи на шлях і дивлячись на те місце,

де стояли робітники. Там тихо. І тихо скрізь навкруги. Сірий шлях зробивсь чорним і виразно темніше довгою смугою серед хлібів, що здаються тепер сірими. Небо наче поширшало, піднялося далі вгору і сміється своїми зорями.

Коні задоволено пирхають, кладають упряжжю й копитами; попереду чується легкий сміх і гомін з екіпажів; дме ледве помітний вітер від прудкої їзди. Все спочиває від лютого бою. Степ, як притомлений велетень, дихає рівно і спокійно й віє безмежною силою. Ледве помітні, покриті хлібами, могили пливуть і ховаються позаду; тихо, вільно.

— Який контраст з бурею...—ледве чутно каже Іван.—Здається, або то був тільки сон, або це... Але як гарно від цих снів!.. Не дай боже все життя жити цим покоем, або тією бурею...

Гликерія раптом притуляє з віжками руку до лица й починає, сама не знаючи чого, гірко плакати. Іван змовкає і якийсь мент здивовано мовчить.

— От тобі й маєш!—нарешті говорить він.—Чого це? Що з тобою, Ліко, голубко?

— Так... не знаю... Нічого... Я зараз...—схлипує вона.

— Ну, годі-ж, годі...

Він бере її за руки і, ніжно втішаючи, хоче одірвати їх од лица. І голос його такий стурбований, ніжний, добрий, нагадує покійницю-матір; і їй ще більш хочеться плакати від цього.

З боків шляху темніють якісь постаті. Вони зупиняються і стоять, очевидячки, поки проїдуть. Коли екіпаж рівняється з ними, вони скидають капелюхи й уклоняються.

— А от і полтавці наші...—каже Іван.—Ну, буде вже... Знервувалась ти дуже... Вони уклоняються нам.

Постаті щось говорять навіть, але не чути добре, бо вони ніби одстрибують за екіпаж, а замість тих вже стоять нові, теж з клунками і якимись палицями на плечах і, теж уклонившись, зникають за бричкою. І так довго довго... Вони стоять по-одному й групами, з клунками й без клунків, змочені, з присталою до тіла сорочкою, голодні, зморені й низько вклоняються екіпажам і коням, які мов тікають від них.

— Який глум...— сумно говорить Іван.

— Ах, дай ти мені спокій з ними!—вмить якось злісно скрикує Гликерія.—«Глум, глум!» Наче я винна, або можу зробити що... А, дай спокій!

Вона б'є коней, наганяє передні екіпажі, випереджа їх і... натикається на «них». «Вони» рухаються, але, зачувши стукіт, зупиняються, одступаються набік і, впізнавши «благодітелів», скидають капелюхи й уклоняються. Але Гликерія не бачить, не хоче бачити їх.

— З дороги там!! — кричить вона різким голосом і ще дужче б'є коней. Постаті ніби біжать назустріч, миготять, зникають позаду, але краю, здається, немає їм. Чи від прудкої їзди, чи від цих людей, чи від чого другого, Гликерії починає рости в грудях щось дике, гостре, скажене. Вона раптом по-кучерськи підводиться, змахує рукою, дико скрикує й коні, як вихор, підхоплюють бричку, витягають спини і скажено несуться вперед.

«Вжжж»... свище їй в ухах.

— Ліко!!.. Ліко!!..—чує вона зляканий Іванів голос; але дике ще більш розростається в грудях, розпира їх і рветься з них буйним криком на волю. І вона чує, що, коли вона крикне, то це буде такий крик, що не тільки коней, але й людей перелякає. Постатів вже не видно на шляху, але Гликерія знов підводиться, знов змахує рукою і, регочачи, одки-

дається на спинку сидіння. Іван щось говорить, кричить, але шум і свист такий у вухах, що нічого не можна розібрати. А коні летять, а гриви їм мають по вітру й через це надають вигляд поскаженілих; бричка здригується, підстрибує на вибоїнах, в лице летять з колес і копит грудки мокрої землі, дух захоплює і тільки чути страшенний вітер в ухах, стукіт копит та торохтіння брички. Іван уже мовчить і, міцно здавивши за лікоть Гликерію, сидить без капелюха й чуб у нього так смішно літа на всі боки.

Десь далеко починають миготіти вогні. Спершу два, потім ще один, далі цілий ряд їх, нарешті, вони вже вкривають всю долину; сині, як засвічені сірники, зелені, жовті, червоні, вони то спокійно горять, то моргають, то ховаються, то знов виникають.

Гликерія починає здержувати коней.

— Що, гарно? — весело повертається вона до Івана.

— Страшенно гарно... Тільки я спершу думав, що нас коні понесли...

— Ого! — з гордістю сміється вона. — Мене не понесуть... Тш-ш-ш... Вони мене люблять... і слухаються. Тш-ш, Соколе... Сокіл і Орел.. Я їх сказано люблю... Тш-ш-ш...

Вогні наближаються; деякі ховаються, деякі більшають, видно вже високі димарі фабрик і заводів.

— А наші десь позаду zostались...—говорить Гликерія. — Ну, треба бути паїньками: місто вже... Дай мені мій капелюх...

Іван підніма з дна брички, куди вона кинула, ще виїхавши з лісу, капелюх і подає їй.

Починаються якісь тини, пустир, проїжджають повз якісь землянки й мало не переїжджають свиню

з поросятами; гавкають собаки, деś грають на гармонії, хтось лається; в повітрі стоїть запах спаленого пір'я, гною й ще чогось печеного. •

— От і місто...—говорить, зідхаючи, Іван.—Землянки, міщанські хатки, поросята, поліцейські, плата за квартиру, кумасі, пересуди,—дрібно, поганенько...—і який контраст з тим покоем степу, природи, тої бурі, повний, суцільний!.. Контрасти, контрасти, контрасти!..

ПОВНЕ ВИДАННЯ ТВОРІВ

Ів. ФРАНКА

За редакцією Ів. ЛИЗАНІВСЬКОГО та С. ПИЛИПЕНКА

- Т. I. **Оповідання.** 1. Вугляр. Лесишина челядь. Два приятелі. Муляр. Сам собі винен. Добрий заробок. Домашній промисл. Історія моєї січкарні. Довбанюк. Слимак. Ліси і пасовиська. Цигани. Додатки: 1. Відривок з листа Франка до Драгоманова. 2. Передмова до збірки „Добрий заробок“. Уваги.—Ціна 75 коп.
- „ II. **Оповідання.** 2. Маніпулянтка. Між добрими людьми. Чи вдуріла? Яндруси. Поки рушить поїзд. Без праці. Додатки: 1. Де-що про себе самого. Уваги.—Ціна 1 крб. 10 коп.
- „ III. **Оповідання.** 3. Малий Мирон. Оловець. Schön schreiben. Микитичів дуб. Грицева шкільна наука. Мавка. Поединок. Мій злочин. У кузні. У столярні. Отець гуморист. Гірчичне зерно. Борис граб. Під оборогом. Уваги.—Ціна 1 крб.
- „ IV. **Оповідання.** 4. Моя стріча з Олексою. На дні. Хлопська комісія. Панталаха. До світла. В тюремному шпиталі. Івась Новітній. Додатки: 1. Передмова до збірки „Панталаха“. Уваги.—Ціна 1 крб. 10 коп.
- „ V. **Бориславські оповідання.** 5. На роботі. Ріпник. Навернений грішник. Яць Зелепуга. За-для празника. Полуйка. Вівчар. Уваги.—Ціна 1 крб. 25 коп.
- „ VI. **З бурхливих літ.** 6. Герой по-неволі. Гриць і панич. Різуни. Додатки. Уваги.—Ціна 1 крб. 05 коп.
- „ VII. **Сатири.** 7. **Рутенці.** I. Молода Русь. II. Звичайний чоловік. III. Знеохочений. IV. Патріотичні пориви. **Сім казок.** I. Рубач. II. Казка про Добробит. III. Звір'ячий бюджет. IV. Історія кожуха. V. Свинська конституція. VI. Гострий - прегострий староста. VII. Історія одної конфіскації. **Казки й сатири.** I. Місія. II. Чума. III. Куди діваються старі роки. IV. Як пан собі біди шукав. V. Як Русин товкся по тім світі. VI. Наша публіка. VII. Свиня.

VIII. Як згода дім будувала. IX. Доктор Бессер-
віссер. X. Із галицької „Книги Битія“. XI. Бодяки.
XII. Хома з серцем і Хома без серця. Додатки.
Уваги.—Ціна 1 крб. 60 коп.

T. VIII. **Оповідання.** 8. На лоні природи. Шука. Дріяда.
Odi profanum vulgus. Сойчине крило. Батьківщина.
Вільгельм Тель. Геній. Гершко Гольдмахер. Гава.
Гава і Вовкун. Пироги з черницями. Додатки: Всту-
пне слово до „Батьківщини“. Уваги. — Ціна 1 крб.
20 коп.

„ IX. **Оповідання.** 9. Терен у носі. Хмельницький і во-
рожбит. Чиста раса. Панщизняний хліб. Цувакси.
Опозиція. Як Юра Шикманюк брів Черемош. Не-
наче сон. Син Остапа. Злісний Сидір. Записки
недужої людини. Додатки. Уваги.

„ X. **Повісті.** 1. Петрії і Довбошуки.

„ XI. „ 2. Voа constrictor. Ціна 65 коп.

„ XII. „ 3. Борислав сміється. Ціна 1 крб. 30 коп.

„ XIII. „ 4. Захар Беркут. Ціна 80 коп.

„ XIV. „ 5. Основи суспільности. Ціна 1 крб. 20 коп.

„ XV. „ 6. Для домашнього вогнища.

„ XVI. „ 7. Перехресні стежки.

„ XVII. „ 8. Великий шум.

„ XVIII. „ 9. Вибір прозаїчних перекладів.

„ XIX. **Драматичні твори.** 1. Кам'яна душа. Сон князя
Святослава. Учитель. Украдене щастя. Майстер
Чирняк. Будка Ч. 27. Рябина.

„ XX. **Поезії.** 1. З вершин і низин, кн. 1. Ц. 1 крб. 10 коп.

„ XXI. „ 2. З вершин і низин, кн. 2. Ц. 1 крб. 20 коп.

„ XXII. „ 3. Мій Ізмарагд. Semper tūo.

„ XXIII. „ 4. Зів'яле листя. Із днів журби.

„ XXIV. „ 5. Панські жарти. Поеми. Мойсей.

„ XXV. „ 6. Вибір поетичних перекладів.

„ XXVI. **Дитячі твори.** 1. Лис Микита. Пригоди Дон-
Кіхота.

„ XXVII. „ 2. Коваль Бассім. Абу Каземові
капці. Дитячі поезії.

„ XXVIII. „ 3. Коли ще звіри говорили.

„ XXIX. **Розвідки.** 1. Данте Аліг'єрі.

„ XXX. **Розвідки.** 2. I. Із секретів поетичної творчости.
II. Молода Україна. III. Літературно-критичні статті.
й замітки.

„ XXXI. Нарис історії української літератури.

„ XXXII. Вибір публіцистичних статтів.

КО О П Е Р А Т И В Н Е В И Д А В Н И Ц Т В О „РУХ“

ТВОРИ ІВАНА ФРАНКА

В НЕВЕЛИЧКИХ КНИЖЕЧКАХ ПІД НАЗВОЮ

„ФРАНКІВСЬКА БІБЛІОТЕКА“

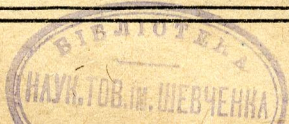
Ціна

1. Ліси і пасовиська	15 коп.
2. Маніпулянтка.	30 "
3. Без праці.	вид. розпродане 35 "
4. Молоді літа Мирона.	20 "
5. Під оборогом. Мавка.	12 "
6. На роботі	13 "
7. Полуїка.	13 "
8. Навернений грішник	40 "
9. Яць Зелепуга	25 "
10. Ріпник.	25 "
11. Вівчар.	8 "
12. За-для празника.	10 "
13. Моя стріча з Олексою	20 "
14. На дні.	35 "
15. Гриць і панич	— "
16. Гава. Гава і Вовкун.	25 "
17. Сурка	20 "
18. Свинська конституція. Історія кожуха. Звірячий бюджет	15 "
19. Казка про Добробит. Патріотичні пориви.	10 "
20. Різуні	— "
21. Місія.	25 "
22. Чума.	25 "
23. Сойчине крило.	20 "
24. На лоні природи. Шука. Дріяда	25 "
25. Батьківщина	25 "
26. Галицькі образки.	15 "
27. Як пан собі біди шукав	15 "
28. Терен у нозі	— "
29. Панщизняний хліб	— "
30. Як Юра Шекманюк брів Черемош	— "

ЛІТЕРАТУРА ПРО ІВ. ФРАНКА

ДО ДЕСЯТИРІЧЧЯ СМЕРТИ—28-V-26 р.

І в. Ткаченко. Іван Франко. Наук.-попул. нарис. 30 коп.

1 руб 08 коп
(1986)

РА 688^у

ПРАВЛІННЯ І КНИГАРНЯ
ВИДАВНИЦТВА

== „ПУХ“ ==

Харків, вулиця 1 Травня, Ч.10

85

В. ВИННИЧЕНКО

КОНТРАСТИ

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО

— ПУХ —